
Spolne zlorabe otrok: preventiva, prepoznavanje in podpora preživelim

Darja ZAVIRŠEK*

Povzetek

Nerazumevanje, napačno znanje, slabo prepoznavanje in brezbriznost na področju spolnih zlorab otrok, škodljive družbene norme in strokovna nepovezanost vplivajo na to, da se je na področju preprečevanja spolnih zlorab otrok v domačem in socialnovarstvenem institucionalnem okolju v Sloveniji naredilo malo. Največji težavi sta slabo prepoznavanje in pomanjkanje kontinuirane pomoči otrokom, mladim in odraslim, ki so preživeli spolne zlorabe. Tudi pogosti pozivi, da potrebujemo robustno izobraževanje in usposabljanje na celotnem interdisciplinarnem spektru strok, ki se ukvarjajo z otroki, niso dosegli želenih učinkov. Še vedno namreč obstajajo situacije, ko se otroku ne verjame, ko spregovori o zlorabi. Čeprav poudarjamo, kako pomembna je bližina otroka z nezlorabljaljočim delom družine in s podpornimi osebami zunaj družine, na katere je otrok navezan, se otroke še vedno ločuje in osami. Včasih je premalo pozornosti namenjeno procesom, ki bi pomagali, da lahko otrok razvije varno navezanost na tretjo osebo, ki lahko postane primarni skrbnik, če otrok ostane brez primarnih skrbnikov. Otroci, ki so preživeli spolno zlorabo, so včasih povrh vsega še stigmatizirani, kar kaže na okrutnost okolij, kjer umanjka učenje o tem, kako se živeti v stisko drugega. Včasih se preživeti spolni zlorabi pridružijo še ekonomske stiske, etnične neenakosti in predsodki, odrinjenost zaradi posebnosti staršev in neenakosti zaradi hendikepa.

Ključne besede: spolna zloraba otrok, socialnovarstveno institucionalno okolje, kontinuirana pomoč žrtvam

* **Darja Zaviršek**, dr. sociologije, redna profesorica; Fakulteta za socialno delo, Univerza v Ljubljani

Darja Zaviršek, PhD Sociologist, Full Professor, Faculty of Social Work, University of Ljubljana

Child Sexual Abuse: Prevention, Recognition and Support for Survivors – Abstract

Misunderstandings, incorrect knowledge, lack of recognition and indifference in the field of child sexual abuse, harmful social norms and the lack of professionals contribute to the fact that little has been done in the field of prevention of child sexual abuse in the domestic and institutional social care environment in Slovenia. The most pressing problems are the lack of recognition and the lack of continuous help for children, adolescents and adults who have survived sexual abuse. Even the frequent appeals that we need solid education and training across the interdisciplinary spectrum of professions dealing with children have not had the desired effect. There are still situations where a child is not believed when they talk about the abuse. Although we emphasize the importance of the child being close to a non-abusive part of the family and to supportive people outside the family with whom the child has a relationship, children are still separated and isolated. Sometimes, too little attention is given to the processes that help the child form a secure attachment to a third person who can become the primary caregiver when the child has no primary caregiver. Children who have survived sexual abuse are sometimes further stigmatized, highlighting the cruelty of an environment that lacks the ability to empathize with the plight of others. Sexual abuse is often accompanied by economic difficulties, ethnic inequalities and prejudice, rejection due to parental idiosyncrasies and inequality due to disability.

Keywords: child sexual abuse, social care institutional environment, continuous assistance to victims

Pogodbenice sprejmejo potrebne ukrepe za spodbujanje vseh članov družbe, predvsem moških in fantov, da dejavno prispevajo k preprečevanju vseh oblik nasilja, ki jih zajema področje uporabe te konvencije (Konvencija Sveta Evrope o preprečevanju in boju proti nasilju nad ženskami in nasilju v družini, 12. člen, točka 4).

Pogodbenice zagotovijo, da se kultura, običaji, vera, tradicija ali t. i. »čast« ne štejejo kot opravičilo za kakršnokoli nasilno dejanje, ki jih zajema področje uporabe te konvencije. Pogodbenice sprejmejo potrebne ukrepe za spodbujanje programov in dejavnosti za opolnomočenje žensk (Konvencija Sveta Evrope o preprečevanju in boju proti nasilju nad ženskami in nasilju v družini, 12. člen; točka 5).

Pogodbenice sprejmejo potrebne zakonodajne ali druge ukrepe za vzpostavitev ali podporo programom, katerih namen je preprečiti

storilcem, posebej spolnim prestopnikom, da bi ponovno storili nasilno dejanje (Konvencija Sveta Evrope o preprečevanju in boju proti nasilju nad ženskami in nasilju v družini 16. člen, točka 2).

Uvod

Nerazumevanje, napačno znanje, slabo prepoznavanje in brezbržnost na področju spolnih zlorab otrok,¹ škodljive družbene norme in strokovna nepovezanost (pomanjkanje inter- in transdisciplinarnega medinstitucionalnega povezovanja) vplivajo na to, da se je na področju preprečevanja spolnih zlorab otrok v domačem in socialno-varstvenem institucionalnem okolju v Sloveniji naredilo malo. Največji težavi sta slabo prepoznavanje in pomanjkanje kontinuirane pomoči otrokom, mladim in odraslim, ki so preživeli spolne zlorabe. Tudi pogosti pozivi, da potrebujemo robustno izobraževanje in usposabljanje na celotnem interdisciplinarnem spektru strok, ki se ukvarjajo z otroki (pedagoške, pravne stroke, socialnega dela in psihosocialne stroke, medicinske in psihiatrične, policijske stroke in forenzike), ter vzpostavitev strokovnega programa »*Interdisciplinarni in medsektorski pristop k zaščiti otrok*« na Fakulteti za socialno delo UL niso privedli do tega, da bi bilo prepoznavanje boljše in da bi se otrokom, ki so preživeli spolne zlorabe, nudila učinkovita pomoč (Zaviršek, Domiter Protner, Drobnič Radobuljac, 2019).

V zahodnih državah so feministične in ženske organizacije prve spregovorile o spolnem nasilju (Bass, Davis 1998; Enders, 2003). V Sloveniji so bile to posamezne družboslovke (ustanoviteljice društva SOS za ženske in otroke žrtve nasilja), kriminalistka Katja Bašič in posameznice, ki so se izobraževale v socialnem delu (Marjana Sečen, Mirjana Majhenič in nekatere druge). Kasneje so se jim pridružile prostovoljke in zaposlene, ki so ustanovile vrsto nevladnih organizacij, kot so Ženska svetovalnica, Društvo za nenasilno komunikacijo, Muza, Emma, Združenje za pomoč ljudem v stiski, telefon ZATE, MOZAIK in še nekatere druge. Te organizacije so sčasoma začele nuditi psihosocialno pomoč žrtvam nasilja in postale dobrodošla

1 Z besedo »otroci« so v tem poglavju mišljeni vsi ljudje v starosti med 0 in 18 let, kot to opredeli Konvencija ZN o pravicah otrok, in v primeru ljudi z ovirami tudi tisti, ki so stari do 26 let, saj so posamezniki in posameznice, z oznako intelektualno ovirani, v slovenski zakonodaji pravnoformalno izenačeni z otroki, mlajšimi od 15 let.

opora socialnim delavkam na centrih za socialno delo. Njihove zmogljivosti so bile skromne, osredotočene so bile večinoma na področje nasilja v zasebni sferi in ne na področje spolnih zlorab. Spolna zloraba se je raziskovalno obravnavala predvsem v kontekstu spolnega nasilja nad odraslimi ženskami, zato ne obstaja poglobljena nacionalna raziskava o spolnih zlorabah otrok (Aničić idr., 2017; Bašič, 1997, 2014, 2016; Frangež in Dvoršek, 2013; Domiter Protner 2014; Leskošek idr., 2014; Veselič idr., 2014; Zaviršek, 1994, 1998b).

Ko je problematika spolnih zlorab počasi postala del večinskega znanja, je sicer govor o spolnih zlorabah postal sprejemljivejši, a zato nista postala nič boljša prepoznavanje zlorab ter individualna pomoč otrokom in odraslim. Otroci z ovirami so ostajali nevidni. Kljub temu sta se ob tem, ko je spolna zloraba postala del večinskega znanja, zgodila dva premika:

- a) preživelke in preživeli spolne zlorabe so pogosteje javno spregovorili o zlorabah, zato se je razširil tudi govor o njih, in sicer na prostore, kot so socialnovarstvene institucije in cerkvene organizacije, ter na zaposlene po zavodih in duhovnike, torej na prostore in ljudi, ki so prej simbolizirali varnost in nenasilno skrb;
- b) napisana je bila *Konvencija Sveta Evrope o preprečevanju in boju proti nasilju nad ženskami in nasilju v družini* (Istanbulska konvencija), ki je spodbudila, da se je v Sloveniji problematika spolnih zlorab ugledala kot problematika z daljnosežnimi posledicami za posameznice, posameznike in družbo v celoti.

Razumevanje problematike spolnih zlorab

Spolne zlorabe mladoletnih, največkrat deklic, veljajo za enega od ključnih obremenilnih dogodkov v življenju otrok od 0 do 18. leta starosti (angl. *adverse childhood experiences*) (Kuhar, Zaviršek 2023).² Obremenjujoče izkušnje v otroštvu (OIO) so potencialno travmatični dogodki ali izkušnje, ki predstavljajo visoko verjetnost negativnih izidov v otroštvu in odraslosti. Mednje uvrščamo slabo fizično in duševno zdravje, psihosocialno funkcioniranje in splošno kakovost življenja. V študijah OIO se največkrat meri deset kategorij obremenjujočih izkušenj v otroštvu. Pet kategorij vključuje osebne izkušnje:

2 Angl. *Adverse Childhood Experiences*, okrajšava ACE; v slovenskem jeziku OIO (obremenilne izkušnje v otroštvu).

psihično, fizično in spolno nasilje oziroma zlorabo ter psihično in fizično zanemarjanje. Pet kategorij se navezuje na ostale družinske člane oziroma člane gospodinjstva (izvorno poimenovane »disfunkcije v gospodinjstvu«, angl. *household disfunctions*). Mednje so uvrščeni nasilje med odraslimi člani gospodinjstva, zasvojenost, težave v duševnem zdravju in kriminalno dejanje odraslega člana gospodinjstva ter razveza staršev oziroma prekinitve stika med otrokom in starši zaradi smrti starša, razveze ali zapustitve (WHO, 2020) (Kuhar, Zaviršek, 2023).

Spolne zlorabe vplivajo negativno, včasih tudi uničujoče na kognitivni in psihološki razvoj posameznice ali posameznika. Zaznamujejo odločitve, ki jih človek naredi pri šolanju, zaposlitvi in v zasebnem življenju. Ljudje, ki so doživljali spolne zlorabe v domačem okolju, se morajo kmalu osamosvojiti, oditi od doma in pogosto nimajo priložnosti, da bi se izšolali za poklic ali morajo šolanje prekiniti.

Spolne zlorabe v otroštvu vplivajo tudi na splošno zdravje ljudi in še posebej na duševno zdravje. Več kot polovica odraslih – poudarjajo mednarodne študije –, ki z leti pridobijo psihiatrično diagnozo, je doživela spolne zlorabe v otroštvu (Zaviršek 1994). Otroci so si pri preživetju pomagali z disociacijo, naučili so izključiti občutenja (čustveni »odklop«) in potlačili potrebo, da bi razkrili, kaj so preživeli. Nekateri so postali »zaledeneli v žalosti« (angl. *»numbed with grief«*), kot je dejala Valeri Sinason (1992), ter zaradi zlorab razvili duševne motnje in intelektualno oviranost (Zaviršek 2000).

Nekateri otroci se podajo na pot tveganega spolnega vedenja (spolno delo, promiskuiteta) in na pot drugih vrst tveganih vedenj, kot so odvisnost od dovoljenih in nedovoljenih drog, samopoškodovanje, motnje hranjenja. Predvsem ženske doživijo, ko odrastejo, pogosto reviktimizacijo (Brownmiller, 1988; Walker, 1992).

Svetovna zdravstvena organizacija in Evropska komisija že desetletje vodita kampanje ozaveščanja o spolnih zlorabah, kako jih prepoznati in kako pomagati otrokom. Po oceni Sveta Evrope, ki je med letoma 2010 in 2015 vodil kampanjo »Eden od petih« (angl. *»One in five«*), ima izkušnjo spolne zlorabe v otroštvu približno vsak peti otrok (Council of Europe, n. d.). Obe organizaciji tudi poudarjata, da je med žrtvami največ deklic. Evropska komisija je s sistematičnim spremljanjem spolnih zlorab na spletu v letu 2021 prišla do podatka, da je po spletu po svetu krožilo 85 milijonov posnetkov

zlorab otrok.³ Ob tako visokih številkah se nam zastavlja vprašanje, zakaj je prepoznavanje spolnih zlorab v Sloveniji tako nizko, ozaveščanje tako slabo in podpora žrtvam tako majhna.

Otroka največkrat spolno zlorablajo njemu najbližji odrasli, zaupne osebe in ljudje, na katere je otrok navezan in od katerih je praviloma odvisen. Med njimi so posamezniki, ki jih posebno spoštujejo otrokovi starši ali skrbniki, na primer družinski prijatelj, sosed, vzgojitelj, duhovnik (Zaviršek 2016, 2018). Zato se spolne zlorabe ne zgodijo na silo, temveč so otroci vanje »vpleteni«, »povabljeni« in se zaradi pomanjkanja razumevanja, kaj odrasli v resnici naklepa, kaj od otroka hoče in zakaj ga potrebuje, ne morejo braniti. Otrok odraslemu zaupa, saj mu je ta povzročil prijetne občutke (brezskrbno igranje, prinašanje daril, vznemirljive pogovore). Otrok ne ve, da odrasli, ki zlorablajo, dejanja skrbno načrtujejo in da je tudi proces, med katerim odrasli otroka čustveno »vplete« v odnos brezpogojnega zaupanja, le del priprave na zlorabljanje. Zato otrok ne more kognitivno razumeti, kaj se dogaja, in je v odnosu do tistega, ki dejanje načrtuje vnaprej, nemočen.

Kljub temu otroci »sporočajo«, da se je »nekaj zgodilo«. Njihovo obnašanje se nenadoma spremeni, postanejo »drugačni«, umaknjeni vase ali nasilni do drugih otrok. Lahko se umikajo iz skupine, postanejo »nevidni« ali poskušajo vzbuditi pozornost s tem, da sami spodbujajo seksualno obnašanje (masturbiranje, dotikanje drugega otroka po spolnih organih ipd.). Otroci dogodke somatizirajo z opisi bolečin v želodcu, trebuhu, glavi itd., saj nimajo besed, s katerimi bi opisali, kaj se dogaja. Včasih nenadne spremembe v obnašanju somatizirajo tudi starši, češ, »verjetno bo zbolela«.

Otroci o zlorabi ne znajo in ne morejo govoriti, še posebej ne v okoljih, kot so družina, vrtec, šola, zavod, kjer so pogovori o telesu, dotikih in spolnosti neobičajni ali prepovedani. Nekateri izhajajo iz družin, kjer je prepovedano poimenovanje telesnih delov, ki so povezani s spolnostjo (lulika, lulček, ritka); spolnost je tabuizirana, morda velja kot »nekaj grdega« in se o njej ne sme govoriti. Odrasli zato tudi poimenovanja telesnih delov zaznavajo kot nekaj grdega, umazanega in otroka kaznujejo, če uporabi besede, s katerimi bi lahko opozoril

3 Zakonodaja za preprečevanje in zatiranje spolne zlorabe otrok (2022). Evropska komisija. https://home-affairs.ec.europa.eu/whats-new/communication-campaigns/euvschildsexual-abuse-campaign-prevent-and-combat-child-sexual-abuse_sl (dostopano 19.2. 2024).

na zlorabo in s pomočjo katerih bi starši morebiti lahko postali pozorni na situacijo, v kateri se je znašel otrok.

Otroci, ki doživijo spolne zlorabe, pogosto molčijo tudi zato, ker tisti, ki zlorablja, o spolnem nasilju praviloma govori kot o »učenju«, »igranju«, »vzgoji«. Posledično se otrok na spolne zlorabe ne odziva, kot bi odrasli pričakovali, da bi se nujno dejavno upiral in klical na pomoč (od tod napačen vzклик »Zakaj nisi povedala?«).

Tako ostaneta otroku molk in izzivalno obnašanje, ki je za odrasle največkrat moteče in ga praviloma pripišejo odraščanju. Bolezenskih znakov, izražanja strahu, zavračanja nekaterih odraslih, umaknjenosti vase, nasilnega vedenja, pomanjkanja veselja do učenja in igranja ne povežejo s travmatično izkušnjo. Po ocenah strokovnjakov večina otrok ne spregovori; izmed približno 40 odstotkov tistih, ki nekomu povedo, jih večina pove materam.

Matere in ženske, ki so otroku pogosto najbližje, spolne zlorabe ne zaznajo med drugim tudi zato, ker so bile naučene, da morajo poslušati in spoštovati moško avtoriteto. Pogosto same pri skrbi za otroka prenašajo škodljive vzorce vzgojnih ravnanj, ki deklice seksualizirajo in jih »izoblikujejo« v voljna telesa moškega užitka in nadzora (ko komentirajo telesa, obnašanje, prehranjevanje in dejavnosti odraščajočih hčera). Nekatero matere so bile same žrtve spolnih zlorab in jim preživeta travma preprečuje, da bi prepoznale viktimizacijo svojih otrok.

Nemalokrat spolno zlorabo razkrijejo bratje in sestre, ki so bili sami spolno zlorabljeni in ki so priče, da se nasilnež pripravlja na nove zlorabe, ko sestra ali bratec dopolnita določeno leto starosti, najpogosteje tisto, pri kateri so bili sami žrtve zlorab. Tudi za matere je pogosto sprožilno dejanje, da pobegnejo in zapustijo nasilneža, prav trenutek, ko postane storilec nasilen tudi do otrok.

Nekatero otroke je zelo strah, saj jih storilci zastrašijo (»če boš povedal, kako sva se igrala, nikoli več ne boš videl svojega kužka«; »mamica bo žalostna in te bo natepla«; »nikoli več ne boš videla svoje mamice«). Storilec otroku sporoča, da je otrok naredil nekaj grdega, nedovoljenega in da se bo zato zgodilo nekaj slabega.

Molk, zanikanje in neprepoznavanje so vedenja, ki jih storilci pričakujejo od okolice in nanje računajo. Vedo, da so številni posamezniki in posameznice strukturno ranljivejši, kakor so oni sami, in da se žrtvam ne bo verjelo. Včasih je dovolj že, da so moški in v očeh strokovnega osebja že veljajo za verodostojnejše kot ženske in otroci

(na centrih za socialno delo, sodiščih, pri zdravniku). Storilci upravičeno računajo na skromno strokovno znanje na vseh področjih – psihološkem, socialnem, zdravstvenem, pravosodnem, na sistem, ki, hočeš nočeš, ščiti nasilneže. Računajo na to, da ima njihova beseda večjo težo od besede otroka in tistega, ki priča v otrokovo korist, in da starši vzgajajo »poslušne otroke«, ki bodo molče trpeli.

Navkljub temu, da ostaja spolna zloraba v otroštvu problematika mednarodnih razsežnosti s številnimi, težkimi in z dolgotrajnimi posledicami, v Sloveniji ni poglobljene nacionalne raziskave ter nasploh primanjkuje sistematičnih podatkov o razširjenosti problematike in njenih posebnostih. Prvi celovitejši poskus določitve razširjenosti spolnih zlorab v otroštvu v Sloveniji, vključno s posameznimi značilnostmi zlorab (vrsta, ponavljajoče se dejanje, spol žrtve, storilci, starostno obdobje ob zlorabi, socialno-ekonomsko ozadje žrtev itd.), je bil opravljen na podatkih o obremenilnih izkušnjah v otroštvu iz leta 2019, in sicer v raziskavi, ki je bila izvedena na velikem panelnem vzorcu odraslih prebivalk in prebivalcev Slovenije (Kuhar in Zager Kocjan, 2020).

Rezultati so pokazali, da je v Sloveniji 9,5 % oseb ženskega spola in 2,6 % oseb moškega spola do svojega 18. leta najmanj enkrat doživelo vsaj eno vrsto spolne zlorabe, ki jo je povzročila vsaj pet let starejša oseba (Kuhar, Zaviršek 2023). Nadalje smo ugotovili, da je pri ženskah nižji socialno-ekonomski status v otroštvu povezan z večjim tveganjem za spolne zlorabe v otroštvu, medtem ko sta pri moških to manjšinska etničnost in bivanje v manjšem mestu. Večina storilcev pri ženskah žrtvah prihaja iz družinskega kroga, med moškimi je posebej visok odstotek storilcev sosedov.

Podatki za Slovenijo so sicer nižji od tistih, ki jih navaja Svetovna zdravstvena organizacija, ki je leta 2020 ocenila, da je med deklicami približno 20 odstotkov preživelih spolne zlorabe in med fanti približno 8 odstotkov. A še nižje od pridobljenih raziskovalnih podatkov je v Sloveniji število prijavljenih domnevnih spolnih zlorab, in sicer med 150 in 190 primerov letno. Katja Bašič (predavanje, FSD, november 2022) opozarja, da se tudi v Sloveniji starost otrok, ki so žrtve spolnih zlorab, niža in je zato vedno težje razkrivanje zlorabe. Zato je na tem področju treba imeti odlične strokovnjake. Upravičeno lahko trdimo, da te številke ne predstavljajo niti vrha ledene gore.

Prav tako ne obstajajo podatki, ki bi obravnavali spolne zlorabe v socialnovarstvenih institucijah, zato znanje na tem področju obstaja le na ravni osebnih zgodb in je izjemno pomanjkljivo. Avtorica

pričujočega poglavja je leta 1998 napisala prvi članek, ki je opozarjal, da so otroci z intelektualnimi ovirami najpogostejše, najlažje in najbolj nevidne žrtve spolnih zlorab ter da je intelektualna ovira pri nekaterih zgolj posledica spolnega nasilja (Zaviršek 1998a, 2002). V socialnovarstvenih zavodih, varstveno delovnih centrih in drugih ustanovah, kjer dolgotrajno ali dnevno bivajo otroci, mladi in odrasli z ovirami, se najpogosteje prepozna spolno nasilje enega uporabnika nad drugim, praviloma moškega z manjšo oviro nad dekletom ali žensko z večjo intelektualno oviranostjo, in ne spolno nasilje oseba nad uporabniki (negovalcev, varuhov, pomožnega osebja, strokovnega osebja). Spolna zloraba je pogosto del institucionalne pedagogizacije (Zaviršek 2000).

Povečanje občutljivosti in znanja za izboljšanje prepoznavanja spolne zlorabe

Navezujoč se na znanstveno delo Davida Finkehora (Finkelhor, Browne 1985; Finkelhor 1994, Finkelhor, Ormrod, Turner, 2007), ki je s skoraj polstoletnim raziskovanjem problematike spolnih zlorab ena od največjih avtoritet na tem področju, in na svoja lastna spoznanja, bom izpostavila nekaj vidikov, ki naj izboljšajo prepoznavanje spolnih zlorab, njihovo preprečevanje in pomoč žrtvam.

- 1.) Številni ljudje so še vedno prepričani, da je spolna zloraba »vidna« navzven, zato spregledajo znake, ki lahko opozorijo na zlorabo. Kot že omenjeno, se spolna zloraba praviloma ne zgodi z nasiljem, ki je vidno, razpoznavno kot nasilje in ki je dokazljivo s fizično poškodbo, kot so udarci, zlomi, odrgnine. Spolna zloraba se praviloma zgodi tako, da je otrok v dogajanje manipulativno »vpleten«.
- 2.) Ker so otroci v spolno zlorabo vpleteni s pomočjo manipulacije, igranja naklonjenosti in pod krinko skrbi, se sami, tudi ko odrastejo, počutijo odgovorne, sebi pripisujejo krivdo in se samoobtožujejo za zlorabo. Krivda je univerzalni občutek žrtve. Poleg krivde je najpogostejši občutek žrtve sramovanje, da se je zloraba zgodila.
- 3.) Številni ljudje še vedno verjamejo, da so otroci samoumevno zaščiteni iz strani krvnih ali bioloških sorodnikov (slogan »krini voda«) ter da biološka povezanost odraslega in otroka ščiti slednjega pred ekonomskim in čustvenim pomanjkanjem ter

- nasiljem (Zaviršek, 2012). Zato spregledajo, da se večina spolnih zlorab zgodi v družinah.
- 4.) Številni ljudje še vedno verjamejo, da ljudje, ki imajo v družbi simbolno moč in opravljajo spoštovan poklic ali celo poslanstvo, ne morejo biti spolni nasilneži. Dejstva govorijo prav nasprotno, otroka ne zlorablajo le najbližji družinski člani, temveč tudi druge otroku zaupne osebe, na katere je otrok navezan, od njih odvisen in ki jih otrokovi starši ali skrbniki posebej spoštujejo (med drugimi pedagoško osebje, duhovniki, zdravstveno osebje, nižje osebje v socialnovarstvenih institucijah). Slabo prepoznavanje na tem področju povzroči, da poklicni status ščiti posameznike pred tem, da bi se jih ugledalo in prepoznalo kot storilce.
 - 5.) Izboljšanje prepoznavanja na tem področju zahteva ponavljajoče se učenje, saj je za senzibilizacijo eno izobraževanje, eno predavanje ali en dogodek ozaveščanja premalo. Potrebne so prakse ponavljanja, ki generirajo nova znanja in spoznanja ter posameznika senzibilizirajo za razbiranje tveganih in obremenilnih situacij za otroke.
 - 6.) Učenje za ospoljeno obnašanje, na katerega opozarja Konvencija Sveta Evrope o preprečevanju in boju proti nasilju nad ženskami in nasilju v družini, se začne v najzgodnejšem otroštvu. V klasični matrici ospoljenega učenja se dečke uči, da postanejo močni, samozavestni in da se dobro znajdejo v maskulinistični kulturi in moških skupinah. Deklice se uči, da so podredljive, več se jih opozarja in kritizira, zato postanejo manj samozavestne in nezavedno vedo, da se od njih pričakuje, da se spolnim pričakovanjem moških ne upirajo.
 - 7.) Poleg vsesplošnega ozaveščanja o spolnem nasilju sodi danes k učinkoviti preventivi pred zlorabami ozaveščanje samih otrok in mladih o spolnih zlorabah. Ozaveščanje je povezano z načinom, kako odrasli nauči otroka občutljivosti do lastnega telesa in telesne integritete. Starši in skrbniki dotikanje in poljubljanje dojenčkov iz strani različnih ljudi normalizirajo in vidijo podajanje dojenčka in majhnega otroka iz roke v roke in božanje kot samoumevno. Odraslim se zdi, da to otroku mora ugajati in pričakujejo, da gre otrok z veseljem v naročje znanemu in manj znanemu odraslemu (»daj lupčka«). Takšna pričakovanja so prvenstveno naslovljena na deklice, ki s takšnim vedenjem izkazujejo, »pridnost«, »ubogljivost« in »ustrežljivost«. Če je takšnega vedenja odraslih veliko,

otroci nimajo priložnosti, da bi prišli v stik s svojimi lastnimi občutki, nimajo izkušnje, da lahko zavrnejo dotik ali poljub in se ne naučijo reči »ne«, če nekdo prestopi telesno mejo. Pri dečkih se njihov morebitni odpor do poljubljanja in dotikanja pogosteje gratificira, češ da deček že od malega »ve, kaj hoče«.

Preventivno delo z otroki in mladimi

Pomembna vrsta preventive je učenje o zavedanju lastnega telesa in telesnih meja s pravili, ki so primerna otrokovi starosti in si jih otrok zapomni s pomočjo igre. Odličen primer takšnega učenja je razvila angleška nacionalna humanitarna organizacija za preprečevanje krutosti do otrok (*National Society for the prevention of cruelty to Children*, NSPCC).⁴ Za najmlajše otroke so naredili kratek video s »pantozaverskimi pravili« (prvi del besede »pant-« se pojavi kot akrostih v besedi the »PANTS Rules« ali »Pravila spodnjega perila«, ki smo ga poslovenili kot »Pravilo perilo«⁵). The »PANTS rules« ali »Pravilo perilo« se uporablja kot akrostih, pri čemer je vsaka črka lastno pravilo:

- P** – private is private;
- A** – always remember your body belongs to you;
- N** – no is no;
- T** – talk about secrets that upset you;
- S** – speak up, someone can help.

Slovenski prevod »Pravilo perilo« asociira na telesne intimne dele in se lahko šaljivo uporablja kot »koda« ali »skrivno geslo«, med otroki in odraslimi. S pantozaverskimi pravili vzgojiteljice v vrtcu otrokom posredujejo učenje postavljanja meje, ko gre za otroška telesa, in

4 National Society for the prevention of cruelty to Children. Spletna stran: <https://www.nspcc.org.uk/> (dostopano 18. 2. 2024).

5 Prim.: Romeo-Biedma, Javier in Horno, Pepa 82020). Kiko in roka: Priročnik za strokovne delavke in delavce. Zaščitniške učiteljice in učitelji, zaščiteni otroci. Svet Evrope. 2020. Predgovor. <https://rm.coe.int/kiko-and-the-hand-tot-manual-slovenian/1680a3f71f>.

6 National Society for the prevention of cruelty to Children. The PANTS Rules. <https://www.nspcc.org.uk/keeping-children-safe/support-for-parents/pants-underwear-rule/>.

vzpostavijo z otroki zaupen odnos, ki otrokom omogoči, da poiščejo pomoč v primeru zlorab. Svet Evrope je poskrbel tudi za slovenski prevod priročnika KIKO in ROKA (2020), ki ga po svetu uporabljajo vzgojiteljice od najnižjih stopenj predšolske vzgoje.

H krepitvi otrok pripomore, da se otroci ob igranju pogovarjajo o »dobrih« in »slabih« dotikih, jih znajo razpoznavati in opisati. Dober dotik je, ko me bratec poboža; ko me mamica »crklja«, ko me očka žgečka. Priporočnik Kiko in Roka na otroku ustrezen način uči tudi o slabem dotiku: »Kaj naredi Kiko, ko hoče roka pod njegovo spodnje perilo?« Otroci se lahko pogovarjajo o tem, kakšen dotik je to, če hoče nekdo seči pod spodnje perilo. Otroci lahko vadijo, da zakričijo: »NE«. Vzgojiteljica jih lahko tudi spodbuja, da premislijo, kaj bi še lahko naredili: pobegnili, šli stran, prosili za pomoč, povedali nekomu. Tako se otroci na šaljiv naučijo pomembnega pravila: »Nihče se te ne sme dotikati pod tvojim spodnjim perilom, razen starši, medicinska sestra, zdravnik, če imajo za to razlog, to sta umivanje in zdravljenje.« Z igrami vlog se učijo, kaj narediti, če so ogroženi, kako uporabijo besede »NE!« in »POJDI STRAN!«.

Pomembni so tudi preventivni pogovori o dobrih in slabih skrivnostih, ki se jih otroci lahko učijo prav tako s pomočjo metode igre vlog ali psihodrame. »Sestrična ti reče, da pokaži, kaj je pod tvojimi spodnjimi hlačkami!« – otrok se spomni na to, kar pravi Pravilo Perilo in zakriči »NE!«, čeprav ima sestrično zelo rad. Nato sestrična reče: »To je najina skrivnost!« Z otroki se pogovarjamo, kako se počutimo ob tej skrivnosti. Če se počutimo čudno ali slabo, potem to ni dobra skrivnost. Otroke okrepimo tako, da jim pomagamo razbirati lastna čustva in da se o tem pogovarjamo. V primeru dobre skrivnosti, na primer, »kaj bo bratec dobil za darilo«, se počutimo dobro in smo prijetno vznemirjeni. Če je skrivnost slaba, se počutimo zaskrbljeni. Pomembno je, da se otroci naučijo, da »pantozaverska pravila« ne dovolijo izjem (»izjem ni«). Z uporabo igre vlog in pogovorov se približamo otrokovemu svetu. Z metodo psihodrame je koristno zrežirati nevarno situacijo tako, da se otrok nauči postaviti zase. Med pomembnimi vprašanji, ki jih zastavimo, je: »Kaj bi ti naredila/naredil, če bi se ti to zgodilo?« Tako se otroci učijo o sebi in drug od drugega ter detabuizirajo govor o spolnih zlorabah. Uporaba tovrstnih metod otroke spodbudi, da postanejo občutljivejši, saj se učijo s pomočjo lastnih občutkov in dejavno; v nasprotju s tem je klasično poučevanje manj učinkovito.

Neučinkovita so tudi pogosta starševska svarila: »pazi, če pride kdo do tebe in ti ponudi bombon«; »nikoli ne smeš ...«; »izogibaj se ...«, ki lahko otroke namesto pogumnejše naredijo bolj prestrašene in ne opogumljajo. Takšna svarila so odtujena otroškemu svetu in jih otroci ne razumejo tako, kot jih razumejo odrasli. Z njimi se ne moremo približati otrokovemu svetu in onemogočimo, da bi otroci spregovorili o zlorabi. Nasprotno, svarila spodbujajo krivdo, »to se mi je zgodilo, ker nisem ...«, »če bi naredila drugače, se mi to ne bi zgodilo ...«. Prav tako se je treba izogibati sporočilom, ki nasilje normalizirajo in nosijo subtilna sporočila, ki okrivijo žrtev, češ, »fantje so fantje!«, »noč ima svojo moč«, »zakaj si hodila po tisti poti«. S tradicionalnimi svarili se spolna zloraba singularizira in individualizira, medtem ko žrtev ponotranji krivdo za spolno zlorabo. Krivda vedno povzroči molk žrtve.

V višjih razredih osnovnošolskega izobraževanja postaja preventivno učenje otrok na področju spolnih zlorab kompleksnejše in vključuje tudi spolno vzgojo. Ta se začne v vrtcih in se nadaljuje vse do srednje šole (v obdobju socializma je bila od sredine 70. let prejšnjega stoletja dobro uvedena v šolske programe). Čeprav nekateri starši in vzgojitelji spolni vzgoji nasprotujejo, so tudi pogovori o spolnosti del preventivnega dela na področju spolnih zlorab, saj sta nasilje in spolnost med seboj tesno prepletena (Zaviršek 2022). Govor o spolnosti omogoča, da se odpre pogovor o prekoračitvi meja in s tem tudi o spolni zlorabi. Pomembno je, da si tudi vzgojitelji, vzgojiteljice in učiteljice oziroma učitelji upajo govoriti o tovrstnih temah in da jim ni nerodno poimenovati intimnih delov telesa. Vendar se lahko zgodi, da nekateri vzgojitelji in učitelji pod izgovorom spolne vzgoje otrokom na vojerističen način zastavljajo neprimerna vprašanja, se naslanjajo ob tem, da je najstnikom nerodno, ter tako zlorabljujejo svojo moč in avtoriteto.

Tako kot velja za strokovno osebje, je tudi za mlade pomembno, da se s tematiko spolnih zlorab ne srečajo le enkrat, temveč da postanejo vodeni pogovori o spolnih zlorabah pogostejši in jih spremljajo med izobraževalnim procesom. Vsi poznamo primere, ko je strokovna delavka na vprašanje: »Ali imate pogovore o spolnih zlorabah?« odgovorila: »Seveda, pred štirimi leti smo povabili predstavnike nevladne organizacije, da so v razredu spregovorili o tej temi.« Tak odgovor daje razumeti, da strokovno osebje nerado govori o tematiki spolnosti in spolnih zlorab, da ni usposobljeno za to delo in da

menijo, da je že enkratni pogovor dovolj, da »odkljukajo« vsebine, ki so njim samim neprijetne. S tem onemogočijo, da bi mladi dobili zavezničke med pedagoškim osebjem, čeprav morajo prav izobraževalne institucije biti prostor, kjer bi mladi vzgojiteljem in učiteljem lahko zaupali o morebitni spolni zlorabi doma in v drugih okoljih.

Posebno otroci in mladi prepogosto verjamejo, da se je spolna zloraba zgodila samo njim, zato se počutijo še toliko bolj osamljene s svojo izkušnjo in verjamejo, da jih ne bo nihče razumel. Zato je otrokom pomembno sporočiti, da se spolna zloraba dogaja nekaterim otrokom, kar lahko koga izmed njih opogumi, da spregovori. S tem jim sporočimo, da za spolne zlorabe vemo in da bomo otroku, ki nam bo zaupal, verjeli. Otroci in mladi dobijo sporočilo, »nisi sama«, »nisi sam«.

Iz preventivnega učenja ne smemo izpustiti nobenega otroka. Čeprav so otroci z različnimi oviranostmi in še posebno z intelektualnimi ovirami še pogosteje žrtve spolnih zlorab, obstajajo v strokovnih okoljih dvojni standardi; tisti, za neovirane otroke, pri čemer je ozaveščenost večja, in tisti za ovirane, pri čemer je pozornosti manj, in sicer zaradi napačnega predpostavljjanja, da se spolne zlorabe otrokom z ovirami ne dogajajo (Elmer, Gregg, 1967; Brown, Craft, 1989, Sobsey, 1994). Strokovno osebje še danes včasih reče, »verjetno zaradi duševne manjrazvitosti ni občutila, da je bila zloraba, zato ni tako hudo«. Otroci z ovirami so manj ozaveščeni o svojem telesu, spolnosti in spolnih zlorabah ali sploh niso, čeprav je prav med njimi tveganje, da bodo žrtve spolnih zlorab, večje (Zaviršek 2000, 2002). Evropska komisija je leta 2022 opozorila:

Pri otrocih s posebnimi potrebami je tveganje, da bodo žrtve spolnega nasilja, še večje: do 68 % deklet in 30 % fantov z intelektualno oviranostjo ali razvojno motnjo bo spolno zlorabljenih pred 18. rojstnim dnevom.⁷

Ob tem velja spomniti, da so bili otroci v kongregacijskih ustanovah pogosto žrtve spolnih zlorab pastoralnega osebja (otroci s senzornimi ovirami na primer; prim. Zaviršek 2016, 2018). Včasih so žrtve spolnih zlorab tudi otroci z intelektualno oviro in otroci, katerih starši so intelektualno ovirani in svojih otrok praviloma ne morejo zaščititi (Rutar, 2016). Občasno prihaja do spolnih zlorab

7 Predlog Uredbe evropskega parlamenta in sveta o določitvi pravil za preprečevanje spolne zlorabe otrok in boj proti njej. COM/2022/209 final. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=COM%3A2022%3A209%3AFIN>, (dostopano, 18. 2. 2024).

v socialnovarstvenih institucijah, kot kaže zadnji znani primer v CUDV Ig-Draga, kjer sta bila »v zadnjem času spolno zlorabljeni dva varovanca« iz strani osebja, ki jih je varovalo.⁸ Dikcija »v zadnjem času«, ki so jo povzeli številni mediji, govori o dvojem: prvič, da je šlo za ponavljajoče se dejanje, ki se je dogajalo daljši čas; drugič, da razkrita zloraba ni osamljena.

Pri razkrivanju spolnih zlorab se dvojna merila pojavijo tudi pri žrtvah, ki so Romi, pri čemer se ob sumu spolne zlorabe verjame, da so »romske deklice prej kot drugi otroci zrele za spolno razmerje« ter da je zloraba del kulturnih posebnosti Romov in Rominj (Zaviršek idr. 2019). Etnizacija in rasizem sta tako močna, da prekrijeta pravice otrok, ki jih določa Konvencija Združenih narodov o otrokovih pravicah.

Eden od preventivnih ukrepov je mobilizacija otrok, ki vedo za zlorabo, so ji bili priče, a zaradi opisane kulture molka ne spregovorijo. V Sloveniji kot problematiko zaznavamo dejstvo, da se otroke in odrasle z intelektualnimi ovirami ne vključuje na sodišča kot priče in da manjka strokovna praksa, kako izpraševati na način, da bodo ljudje z intelektualnimi ovirami enako verodostojne priče kot drugi ljudje. Za uspešnejše razkrivanje spolnih zlorab v socialnovarstvenih zavodih, kjer so prav otroci in odrasli »neme priče« dogodkom, je neobhodno potrebna praksa, ki bo tudi ljudi z ovirami vključila v postopke za dokazovanje dejanja.

S podobnimi metodami, ki so opisane kot učenje otrok, je treba učiti tudi starše. V učenje je treba vključiti tudi tematiko, kako ravnati, če pride do suma spolne zlorabe. Starši ne smejo zagnati alarma, moralne panike, temveč je treba starše okrepiti, da stojijo otroku ob strani, poslušajo, kaj se mu je zgodilo, in mu nudijo čustveno oporo. Preventivno delo na tem področju bi moralo vključiti romske očete in matere, da se poveča senzibilizacija, ki lahko vpliva tudi na preprečevanje zgodnjih porok otrok, ki je ena od oblik spolnega nasilja.

Obenem se velja spomniti, da so starši, bratje in sestre, vrstniki in sorodniki tudi sekundarne žrtve, ko pride do razkritja spolne zlorabe, in sami viktimizirani. Pogovor z njimi pomaga, da ne pride do sekundarne viktimizacije, da se sami okrepijo in stojijo ob strani preživelki ali preživelcu. V primeru spolne zlorabe v družini se je

8 STA, V centru za usposabljanje Draga spolno zlorabljeni dva varovanca. *24ur.com*, 14. 2. 2024. <https://www.24ur.com/novice/slovenija/v-centru-za-usposabljanje-draga-spolno-zlorabljeni-dva-varovanca.html> (dostopano 18. 2. 2024).

treba nasloniti na nezlorablajoče člane družine, ne da bi otroka od takšnega člana družine ločili.

Institucionalna okolja so v Sloveniji skromno usposobljena za prepoznavanje zlorab. Zato je več napora treba vložiti v senzibiliziranje zaposlenih, ki se začne že pri pogovorih s kandidati za novo zaposlitev. Koristno je, da dobijo novinci že na začetku, ko se zaposlijo, sporočilo, da obstaja v instituciji močna občutljivost za prepoznavanje spolnih zlorab (namesto vznemirjenosti zaposlenih v feminiziranih poklicih, da je »končno prišel en moški«). Tudi v Sloveniji poznamo primere moških, ki so »razbremenjevali« mlajše kolegice z otroki in delali predvsem v nočnih izmenah, pri čemer se je kasneje izkazalo, da so imeli ob takšnih urah dneva zgolj neomejen prostor za spolne zlorabe.

Poti reševanja

Čeprav smo v Sloveniji naredili nekaj učinkovitih ukrepov na področju zakonodaje, ki se tiče spolnih zlorab (podaljšani zastaralni rok, model »ja je ja« na področju posilstva), se srečujemo s slabo implementiranimi procesi preventive, učenja o prepoznavanju zlorab in pomoči preživelim. Na področju spolnih zlorab so zato poti reševanja naslednje:

1. Okrepiti podatke o razširjenosti spolnih zlorab, za kar potrebujemo raziskovalno delo ter še posebno raziskovanje spolnih zlorab v socialnovarstvenih institucijah za otroke in mlade z ovirami.
2. Okrepiti preventivno delo, usmerjeno na otroke, da se učijo, kako se zaščititi in poiskati pomoč (kar ne pomeni, da so za zlorabo odgovorni in da nimajo odrasli prvenstveno dolžnosti, da otroke zaščitijo).
3. Okrepiti ozaveščanje in učenje strokovnega osebja in staršev, kako razpoznati znake zlorab, konteksta, ki privede do zlorabe, obnašanje storilcev, kako okrepiti otroke in zaščititi preživele.
4. Uvesti register osumljenih posameznikov spolne zlorabe in register oseb, ki so bili obtoženi za zlorabo. Osumljenci pogosto menjajo delovna mesta. Najprej delajo v običajni osnovni šoli, ob sumu zlorab delovno mesto zamenjajo in se zaposlijo v šoli s prilagojenim programom; ko pride do novega suma zlorabe,

delovno mesto ponovno zamenjajo in se zaposlijo v socialno-varstvenem zavodu, v katerem živijo otroci z intelektualnimi ovirami. Vzorec nasilnežev je, da se umaknejo iz okolij, kjer so manj ovirani otroci, v okolja, kjer so najbolj ovirani otroci in kjer jih nihče ne osumi zlorabe, saj otrokom z ovirami nihče ne verjame, in zgolj medicinsko razbira spremenjena vedenja. Nekateri so kot rešitev za prekinitev spolnega zlorabljanja videli prvenstveno v poostreni zakonodaji in celo kemični kastraciji, čeprav mednarodne študije ne potrjujejo povezav med drakonskimi ukrepi in zmanjšanjem števila spolnih zlorab.⁹

5. Poleg pomoči ljudem, ki so preživeli spolne zlorabe, je treba nuditi pomoč nezlorablajočim članom družine, ki so sekundarne žrtve. Na otroka usmerjena perspektiva (angl. *child oriented perspective*), ki spreminja kulturo, v kateri je spolna zloraba sprejemljiva, v kulturo, kjer obstajata dobro prepoznavanje zlorab in ukrepanje, lahko spodbuja procese podpore, saj pomeni:
 - da odrasli otroka obravnava kot enakovredno človeško bitje z odraslimi;
 - da se otroštvo dojema kot enako pomembno obdobje v človekovem življenjskem poteku, kot je obdobje odraslosti;
 - da so odrasli sposobni samorefleksije namesto pokroviteljstva;
 - napore odraslih, da razumejo otrokov svet glede na različna starostna obdobja.
6. Na področju psihosocialne podpore otrokom, ki so preživeli zlorabe, vključno z otroki, ki so ovirani, so potrebni odlično usposobljeni strokovnjaki in občutljivi prostovoljci, ki bodo:
 - vzpostavili zaupen odnos s človekom z oviranostmi (negovanje, pričanje, protestiranje, prevajanje, podpiranje);
 - etnografsko razumeli »človeka-v-kontekstu« (intersekcijsko razumevanje okoliščin, v katerih otrok živi);
 - podprli nezlorablajoči del družine in vzpostavili mrežo nezlorablajočih odraslih zunaj družine, ki jih otrok pozna in ki ga lahko podprejo;

9 Prim. Vončina, Marjana (2009). Visoke Kazni ne zmanjšujejo spolne sle pedofilov. Dnevnik, 6. januar. <https://www.dnevnik.si/1042234312> (dostopano 19. 2. 2024). Magnetogram poslanskih vprašanj in odgovorov predsednika vlade Republike Slovenije Boruta Pahorja na 25. redni seji državnega zbora Ljubljana, 28. februar 2011. Magnetogram. http://www.nekdanji-pv.gov.si/2008-2012/fileadmin/kpv.gov.si/pageuploads/datoteke_dinamika/2011_02/drugo/28feb2011_magnetogram_pv_dz.pdf (dostopano 19. 2. 2024).

- zagotovili, da otrok ne bo ločen od bratov in sester;
- naredili oceno ukrepanja (kaj otrok potrebuje, koga, koliko) ter oceno potreb otroka in družine (ekonomske, odnosne, socialne potrebe);
- bili zagovorniki otroku na sodišču, policiji, pri zdravniku, v šoli, v zavodu in drugih socialnovarstvenih ustanovah;
- v primeru otrok, mlajših od 15 let, se bodo osredotočili na otrokove talente, sposobnosti, interese in želje ter mu omogočili, da jih razvija in z njimi kompenzira travmatična doživetja. Takšne dejavnosti se pogosto izkažejo kot spodbudnejše za krepitev otrokovega okrevanja kot zgolj metoda pogovarjanja;
- zagotavljali neprekinjenost in pripadnost v življenju otroka, kar je treba presojeti glede na otrokov lastni občutek pripadnosti (kam pripada; kdo je zanj pomemben; kje bi želel živeti), in upoštevali otrokovo ozadje.¹⁰

Podpora preživelim spolne zlorabe mora postati medsektorska (Zaviršek, Domiter Protner, Drobnič Radobuljac, 2019). Medsektorski in holistični pogled na otrokove vsakdanje izkušnje, zdravje, potrebe in pravice sta učinkovitejša kot zgolj patološko-medicinski pristop pri obravnavah otrok, ki prevladuje v Sloveniji. Pomembna sta spodbujanje samoodločanja namesto pokroviteljstva ter upoštevanje perspektive življenjskega poteka posameznika. Neprimerne so zahteve nekaterih, da mora človek nasilnežu »odpustiti«, da lahko okreva.

Še vedno namreč obstajajo situacije, ko se otroku ne verjame, ko spregovori o zlorabi. Čeprav poudarjamo, kako pomembna je bližina otroka z nezlorablajočim delom družine in s podpornimi osebami zunaj družine, na katere je otrok navezan, se otroke še vedno ločuje in osami. Včasih je premalo pozornosti namenjeno procesom, ki bi pomagali, da lahko otrok razvije varno navezanost na tretjo osebo, ki lahko postane primarni skrbnik, če otrok ostane brez primarnih skrbnikov. Otroci, ki so preživeli spolno zlorabo, so včasih povrhu vsega še stigmatizirani («ko je dekle povedalo v šoli, je kmalu vedela vsa šola in so jo zasmehovali»), kar kaže na okrutnost okolij, kjer umanjka učenje o tem, kako se vživeti v stisko drugega. Včasih

10 Slaba praksa je, da v primeru nasilja romskega otroka namesti v družino, ki ni občutljiva na bikulturnost, je daleč od novega doma otroka; tudi, če se begunskega otroka, ki se je vključil v okolje in vstopil v šolo, premesti v drugo okolje in šolsko skupnost.

se preživeti spolno zlorabi pridružijo še ekonomske stiske, etnične neenakosti in predsodki, odrinjenost zaradi posebnosti staršev in neenakosti zaradi hendikepa.

Včasih so spolne zlorabe v Sloveniji še danes normalizirane, češ, »duševno prizadeti čutijo drugače«, in se zlorabe opravičuje, ali etnizirane, saj se nanje gleda kot na »kulturno prakso« Romov, ne da bi otroci, ki se jih zgodaj poroči, dobili sistemsko zaščito (Zaviršek idr. 2019). Včasih se zlorabi pridružijo tudi predsodki, utemeljeni na spregledovanju družinskih raznovrstnosti (Zaviršek 2012, 2020).

Čeprav nas včasih preseneti, kako uspešna sta otrok ali odrasli posameznik, ki sta preživela spolne zlorabe, in v tem vidimo njuno odpornost, saj jima gre bolje, kot bi pričakovali glede na težke okoliščine in preživete travme, se moramo spomniti, da odpornost ni naravna značilnost posameznice in posameznika. Gre za pridobljeno sposobnost, ki jo je treba spodbujati, negovati in podpirati, da jo človek ohrani. Zato je najkoristnejše tudi na področju preprečevanja spolnih zlorab, če želimo zaščititi otroke in okrepiti odrasle, ustvarjati kulturo odnosov podpore, zaupanja in občutljivosti za nasilje in zlorabe.

Reference

- Aničić, K., Hrovat Svetičič, T., Hrovat, T. in Sušnik, A. (2017). *Nasilje nad otroki: strokovne smernice za delo z otroki, ki doživljajo zanemarjanje in/ali nasilje*. Društvo za nenasilno komunikacijo.
- Bass, E., in Davis, L. (1998). *Pogum za okrevanje: Priročnik za ženske, ki so preživele spolno zlorabo v otroštvu*. Visoka šola za socialno delo, Liberalna akademija.
- Bašič, K. (1997). Spolni napad na otroka. V P. Kornhauser (ur.), *Trpinčen otrok: kako prepoznati in preprečevati fizično in duševno trpinčenje otrok. Ciklus seminarjev Namesto koga roža cveti* (str. 130–179). Meridiana.
- Bašič, K. (2014). *Nasilje v družini in spolni napad na otroka*. Združenje proti spolnemu zlorabljanju. <http://spolna-zloraba.si/wp-content/uploads/2015/12/skripta-Nasilje-v-druzini-in-spolni-napad-na-otroka-oktober-2014.pdf>
- Bašič, K. (2016). *Nezaščitene pravice otrok žrtev trpinčenja in spolne zlorabe – predlogi za obravnavo na komisijo za peticije in človekove pravice in enake možnosti v DZ*. Združenje proti spolnemu zlorabljanju. <https://spolna-zloraba.si/index.php/2016/02/02/nezascitene-pravice-otrok-zrtev-trpincenja-in-spolne-zlorabe-predlogi-za-obravnavo-na-komisijo-za-peticije-in-clovekove-pravice-in-enake-moznosti-v-dz/>

- Brown, H., in Craft, A. (1989). *Thinking the unthinkable: Papers on sexual abuse and people with learning difficulties*. FPA Education Unit.
- Brownmiller, S. (1988). *Proti naši volji*. Krt.
- Council of Europe (n. d.). *One in five campaign*. Campaign materials - Children's Rights (coe.int). <https://www.coe.int/en/web/children/campaign-materials1> (dostopano 18. 2. 2024).
- Council of Europe. (2022). *Increased awareness of child sexual abuse*.
- dLib.si - Darja Zaviršek, Natalija Djoković, Laura Radešič, Katerina Meden, Katja Đogić, Maruša Kožman, Romske družine: priručnik za razumevanje etične prakse v socialnem delu in drugih pomagajočih poklicih v podporo slovenskim Rominjam in Romom. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-7DBE2ZZS?&language=eng>
- Domiter Protner, K. (2014). *Zloraba otrok v družini: možnosti ukrepanja*. Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Elmer, E., in Gregg, G. (1967). Developmental characteristics of abused children. *Pediatrics*, 40(4), 596–602.
- Enders, U. (ur.). (2003). *Zart war ich, bitter war's: Handbuch gegen sexuellen Missbrauch*. Kiepenheuer & Witsch.
- Finkelhor, D. (1994). The international epidemiology of child sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 18(5), 409–417.
- Finkelhor, D. in Browne, A. (1985). The traumatic impact of child sexual abuse: A conceptualization. *American Journal of Orthopsychiatry*, 55(4), 530–541.
- Finkelhor, D., Ormrod, R. K. in Turner, H. A. (2007). Poly-victimization: A neglected component in child victimization. *Child Abuse & Neglect*, 31(1), 7–26.
- Frangž, D. in Dvoršek, A. (2013). Nekateri kriminalistični vidiki odkrivanja spolnih zlorab otrok v Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 64(1), 63–73.
- Increased awareness of child sexual abuse - Children's Rights (coe.int). <https://www.coe.int/en/web/children/increased-awareness-of-child-sexual-abuse>
- Konvencija Sveta Evrope o preprečevanju in boju proti nasilju nad ženskami in nasilju v družini, 2011. 1680462542 (coe.int). <https://rm.coe.int/1680462542> (dostopano 19. 2. 2024).
- Kuhar, M., Zaviršek, D. (2023). Razširjenost in značilnosti spolne zlorabe v otroštvu v Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*. letn. 74, št. 1, str. 51–62, tabele.
- Kuhar, M. in Zager Kocjan, G. (2020). Konglomerat travme: Obremenjujoče izkušnje v otroštvu in njihovo socialnodemografsko ozadje. *Teorija in praksa*, 57(2), 509–526.

- Leskošek, V., Antić Gaber, M., Selišnik, I., Filipčič, K., Urek, M., Matko, K., Završček, D., Sedmak, M. in Kralj, A. (2014). *Nasilje nad ženskami v Sloveniji*. Ljubljana: Aristej.
- Magnetogram poslanskih vprašanj in odgovorov predsednika vlade Republike Slovenije Boruta Pahorja na 25. Redni seji državnega zbora Ljubljana, 28. februar 2011. Magnetogram. http://www.nekdanji-pv.gov.si/2008-2012/fileadmin/kpv.gov.si/pageuploads/datoteke_dinamika/2011_02/drugo/28feb2011_magnetogram_pv_dz.pdf
- National Society for the prevention of cruelty to Children. Spletna stran: <https://www.nspcc.org.uk/> (dostopano 18.2. 2024).
- National Society for the prevention of cruelty to Children. The PANTS Rules. <https://www.nspcc.org.uk/keeping-children-safe/support-for-parents/pants-underwear-rule/>
- Romeo-Biedma, Javier in Horno, Pepa (2020). *Kiko in roka: Priročnik za strokovne delavke in delavce. Zaščitniške učiteljice in učitelji, zaščiteni otroci*. Svet Evrope. 2020. <https://rm.coe.int/kiko-and-the-hand-tot-manual-slovenian/1680a3f71f>
- Rutar, D. (2016). *Duhovnikova sobica*. Za-misli.
- Sinason, V. (1992). *Mental handicap and the human condition. New Approaches from the Tavistock*. Free Association Books.
- Sobsey, R. (1994). *Violence and abuse in the lives of people with disabilities. The end of silent acceptance?* Paul H. Brookes Publishing Co.
- Veselič, Š., Horvat, D. in Plaz, M. (ur.). (2014). *Priročnik za delo z ženskami in otroki z izkušnjo nasilja: izdaja ob 25. obletnici delovanja Društva SOS telefon*. Društvo SOS telefon za ženske in otroke – žrtve nasilja.
- Walker, M. (1992). *Surviving secrets*. Open University Press.
- World Health Organization. (2020). *Child maltreatment*. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/child-maltreatment>
- Zakon o preprečevanju nasilja v družini (ZPND). (2008). *Uradni list RS*, (16/08). <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2008-01-0487>
- Zakonodaja za preprečevanje in zatiranje spolne zlorabe otrok (2022). Evropska komisija. https://home-affairs.ec.europa.eu/whats-new/communication-campaigns/legislation-prevent-and-combat-child-sexual-abuse_sl (dostopano 19.2. 2024).
- Završček, D (2016). Doktrina in metode socialnega dela na področju podpore žrtvam spolnih zlorab v katoliški cerkvi. *Socialno delo*. 55, 1-2: 7-25.
- Završček, D, Djoković, N., Radešič, L., Meden, K., Đogić, K., Kožman, M. (2019). Romske družine. Priročnik za razumevanje etične prakse v socialnem delu in drugih pomagajočih poklicih v podporo slovenskim Rominjam in Romom. Društvo Mozaik-društvo otrok, Ljubljana. <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-X9LIMKMB>

- Zaviršek, D. (1994). *Ženske in duševno zdravje*. Ljubljana: VŠSD.
- Zaviršek, D. (1998a). Ali bi otroku, ki je duševno prizadet, sploh kdo verjel?. *Naš zbornik: glasilo Zveze društev za pomoč duševno prizadetim Slovenije*, 31, št. 5, str. 5-9.
- Zaviršek, D. (1998b). Razumevanje nasilja v socialnih znanostih. V E. Bass in L. Davis (ur.), *Pogum za okrevanje: Priročnik za ženske, ki so preživele spolno zlorabo v otroštvu* (str. 7-25). Visoka šola za socialno delo, Liberalna akademija.
- Zaviršek, D. (2000). Hendikep kot kulturna travma. Ljubljana: /cf*.
- Zaviršek, D. (2002). Pictures and silences: memories of sexual abuse of disabled people. *International Journal of Social Welfare*, 11(4), 270-285.
- Zaviršek, D. (2012) *Od krvi do skrbi. Globalno starševstvo v sodobnem svetu*. Aristej, Maribor.
- Zaviršek, D. (2018). *Skrb kot nasilje*. Ljubljana: /cf*.
- Zaviršek, D. (2020). *Družinski pojmovnik*. Aristej, Maribor.
- Zaviršek, D. (2022). Razkrivati prikrito, ponavljati povedano: Od mesta dam do spletnih uporov: spremna študija. V C. Emcke (ur.), *Ja je ja in ...: monolog* (str. 91-125). Založba /Cf*.
- Zaviršek, Darja, Domiter Protner, Ksenija, Drobnič Radobuljac, Maja (2019). Različnost otrok v kompleksnih okoliščinah: prepoznavanje in preprečevanje nasilja ter podpora otrokom z uporabo interdisciplinarnosti in intersekcije. V: Leskošek, Vesna, Kodele, Tadeja, Mešl, Nina (ured.), *Zaščita otrok pred nasiljem in zanemarjanjem v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo. 2019, str. 83-123.